

14. Скоць А. І. Жанрові особливості філософських поем І. Франка (На матеріалі поем «Смерть Каїна» і «Мойсей») // *Укр. літературознавство*. 1966. Вип. 1. С. 103–111.
15. Скоць А. І. Франкова версія образу Каїна в поемі «Смерть Каїна» // *Рад. літературознавство*. 1960. 36. 8. С. 95–109.
16. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. К., 1976.

Бондаренко Анастасія

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ТА ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ ЛІТОПИСУ САМІЙЛА ВЕЛИЧКА

Козацькі літописи є продовженням літописної традиції, започаткованої за часів Київської Русі. Вони відобразили складні історичні перипетії української історії, зокрема визвольної війни середини XVII століття, до подій якої була прикута пильна увага літописців, котрі й самі часто були їх учасниками. Вагоме місце у козацькому літописанні відводиться літопису Самійла Величка.

Літопис канцеляриста війська Запорозького Самійла Васильовича Величка завжди привертав до себе увагу вчених. Адже це наймонументальніший твір, який знала давня українська історіографія.

У літературознавстві точаться дискусії стосовно жанрової своєрідності твору. Уже сам автор у назвах обох його частин закодував ключ до розшифрування кожної із них, як окремої одиниці: «Сказанія» і «Повѣствованія». Загалом літопис Самійла Величка відносять до жанру літопису, однак стосовно цього віднаходимо критичні зауваження про те, що твір «більше схожий на збірник, аніж на стрункий твір» [6, с. 23–24], оскільки серйозні аргументи в цьому плані вперше висунуто лише автором розвідки «Начало исторической деятельности Богдана Хмельницкого (1873) Г. Карповим. «Собственно лѣтописным сводом, – зауважує він, – можно назвать только одну лѣтопись Самовидца; сочинения же Грабянки й Величка составлены не посредством точного сведения, шивания лѣтописныхъ записок, рассказовъ самовидцевъ, подлинныхъ документовъ й т.п., а скорѣй через переработку матеріала въ формѣ истории или романа» [6, с. 215].

М. Возняк в «Історії українського письменства» вказує на двоїпостасність Літопису Величка, у чому його підтримує дослідник давнього письменства Валерій Шевчук, наголошуючи на тому, що приймати жанри треба такими, якими вони витворилися й функціонували в часи існування пам'яток, а не підганяти ті жанри під витворені в часі пізнішому [12, с. 14].

Д. Чижевський, мовби продовжуючи сказане, наголосить, що Величків твір у більшій мірі, ніж, приміром, Літопис Григорія Грабянки, претендує на заміну оригінального українського повістярства, яке мало розвинуло на Україні в часи Бароко [11, с. 304].

М. Грицай пише, що твір Величка «нагадує велику історичну повість. Недарма письменник наголошував на тому, що його твір є цілісне «сказаніє», життєва легенда про героїчне минуле українського народу, а в Грабянки лише окремі розділи є «сказаніями» [5, с. 121, 72].

Зазначимо, що Літопис Самійла Величка дійшов до нас не повністю: є в ньому дефекти на початку, в середині (роки 1649–1652) і в кінці. Прогалину (відсутність кінця першої, другої, третьої, четвертої і п'ятої частин першого тому) видавці заповнили матеріалом з іншого твору Величка – «Космографії», яку він продиктував уже сліпим. Двох аркушів бракує у другому томі, третій – залишився незакінченим.

Самійло Величко поділив свій твір на три томи, до кожного з яких подав свій заголовок. Перший і другий томи супроводжують передмови, в яких автор, на думку Д. Чижевського, розвиває «деякі основи свого історичного світогляду та своєї історичної «методології» [11, с. 302]. З'ясування останнього важливе, оскільки проливає світло на характер твору, мету його написання, композиційні особливості, критерії добору фактів, документів, інтерпретацій подій, їхньої оцінки і сприйняття у контексті національної історії. Важливо, що твір Величка з'явився друком більш, як через сто років після смерті автора.

Отже, усі дослідники пам'ятки вказують на домінування у творі художнього начала. У стилістиці літопису, у засобах творення образів, у самій манері інтерпретації подій знаходимо розмаїття барокових прикмет, того «вишуканого», «надмірного і роздутого поетичного стилю». У бароковому стилі літописець віднайшов можливості для відповідного художнього відображення складного і суперечливого історичного процесу, зітканого з суперечливих фактів.

С. Величку вдається майже постійно тримати читача в почуттєвій та інтелектуальній напрузі, вражати його багатоплановістю зображуваного, епічним розмахом подій, їх мозаїчністю, універсальністю. Перед нами нова для тогочасного письменства літературна форма, в якій складно поєдналися ознаки твору і публіцистичного, і історичного, і художнього, в якому є талановиті містифікації, автентичні документи і вправно під них стилізовані, перлини гумору і сатири, блискучі характеристики історичних постатей.

Одним з найцікавіших епізодів, на нашу думку, Літопису Самійла Величка є «Новела про Сатира», що входить до другого тому першого видання рукопису, що надруковано у Києві 1851 р.

Ця новела являє собою оповідь, вставлену в Літопис, де йдеться про одну з найтрагічніших подій в історії українського козацтва. Оповідь про конфлікт між двома гетьманами, Дорошенком та Самойловичем, що закінчився перемогою останнього, описана з особливою майстерністю. Зруйнування міста, яке було козацькою столицею з часів Хмельницького, стало переломним моментом в історії України. Мрія Дорошенка об'єднати дві половини України під турецьким протекторатом вилася в турецьку окупацію і пограбування головного політичного осередку козацтва. Після тимчасової турецької окупації новий поділ України та посилення російських впливів завершили період Великої Руїни. Цій новелі передують розповідь про взяття Чигирин Самойловичем, а після неї йде історія походу турецького війська, який поклав край мрії Самойловича про об'єднання України під російським патронатом. Отже, новела розміщена якраз між розповідями про найдраматичніші моменти української історії [12, с. 13].

Заслугує уваги майстерне поєднання літописцем таких різних літературних мотивів задля досягнення своєї мети – перенесення історичної оповіді на трансцендентну площину шляхом надання їй форми епосу. Для цього він, дотримуючись мистецьких принципів бароко, намагається «здивувати» читача, зливаючи в одне ціле дивовижні і гротескні образи та поєднуючи найрізноманітніші джерела і мотиви.

У літописі С. Величка представлено аналіз політичної діяльності ряду українських гетьманів. Цей аналіз репрезентує суспільно-політичні позиції самого літописця та офіційну ідеологію тогочасної Козацької держави. Центральна постать літопису, котрій дано найбільш позитивну оцінку, – гетьман Б. Хмельницький. С. Величко цілком позитивно пише про діяльність гетьмана, зокрема здобуті ним права та вольності для Козацької держави вважає головним політичним здобутком.

Отже, своїм твором С. Величко включився у розробку популярної у європейській бароковій літературі теми руїни, смерті, нищення, але осмислив її у відповідності з національною ментальністю, послуговуючись традиційно-вітчизняними, закоріненими у фольклор та поетику давньоруських літописів, засобами. Першим в українській літературі Величко подав систематизовані життєписи гетьманів, водночас прагнучи індивідуалізувати форми розповіді про кожного. Як наслідок, довершені висновки про Хмельницького, Мазепу, Конашевича-Сагайдачного. Таким чином, літописець творить модель української ментальності. Він постає художником слова і водночас дослідником, експериментатором в царині людської психології, коли спрямовує широкий спектр містифікацій, прийомів барокового іносказання в напрямі активізації пошуково-творчого потенціалу свого читача, спонукаючи того до самостійних роздумів і висновків. Майже постійно Величкові вдається тримати читача у своєрідній напрузі, як почуттєвій, так й інтелектуальній, вражаючи його багатоплановістю зображуваного, епічним розмахом подій, мозаїчністю їх компонування, універсальністю узагальнень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. Жанрова система української літератури (період Київської Русі). *Слово і час*, К. 2002. № 2. с. 19 – 23.

2. Білецький О. І. Хрестоматія давньої української літератури (до кінця ХУІІІ ст.) // Упоряд. акад. О. І. Білецький. К., 1967, с. 109.
3. Величко С. Літопис: У 2-х т. К., 1991. 650 с.
4. Возняк М.С. Історія української літератури: У 2-х кн. Львів, 1992. 354 с.
5. Грицай М. В., Микитсь К. Л., Шолан Ф. Г. Давня українська література. К, 1989. 320 с.
6. Гуревич А. Я. Проблемы средневековой народной культуры. М., 1981. 235 с.
7. Лихачов Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. М. - Л., 1947. 215 с.
8. Макаров А. Козацтво і бароко. *Дзвін*. 1991. № 5. С. 6–9.
9. Наливайко Д. Українське бароко. *Дніпро*. 1991. № 2. С. 20–22.
10. Соболев В. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко. Донецьк, 1996. 59 с.
11. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль, 1994. С. 15–154.
12. Шевчук В. Козацьке літописання як чинник державотворення. *Розбудова держави*. 1994. № 2. С. 12–15.
13. Шевчук В. Самійло Величко та його літопис. Величко С. Літопис. К., 1991. С. 2–8.
14. Шевчук В. Діамант у попелі. Дорога в тисячу років. К., 1990. С. 4–9.